

Diyarbakır Müzesi'nden Bir Grup Pers Süvari Figürini¹

Çağatay YÜCEL²

Özet

MÖ 550'de Pers hanedanlığı, Med hâkimiyetine son verip güçlü bir devlet kurmuş, sınırlarını kısa zamanda Hindistan, Orta Asya, Kafkasya ve Mısır'a kadar genişletmiştir. Persler, MÖ 546'da Lidyalılar'ı yenip Anadolu'yu da hâkimiyetleri altına almışlardır. Persler'in Anadolu hâkimiyeti MÖ 330'da Makedonya kralı Büyük İskender'e yenilmelerine değin iki yüzyıl boyunca sürmüştür. Diyarbakır Müzesi'ndeki Pers Süvari figürinleri, kazı malzemesi olmayan, ancak satın alma veya hibe yoluyla ele geçen ve müzenin deposunda muhafaza edilen atlı sürücülerdir. Bu çalışmada Anadolu'da hâkimiyet kuran Persler'in pişmiş topraktan yapılan figürinlerin yapım tekniği ve sanatına değinilmiştir. Arkeoloji literatüründe Pers Süvari figürinleri olarak geçen bu figürinlerin nereden geldikleri araştırılmıştır. Güneydoğu Anadolu bölgesinin birçok yerinde ele geçen bu figürinlerin Arkeolojide çok az çalışmasına değinildiği için bu çalışma göz önüne alınmıştır.

Anahtar kelimeler : Akamenid-Pers, Süvari Figürini, Pişmiş Toprak, Tiara, Asur, Diyarbakır Müzesi.

A Group of Persian Cavalry Figurines from Museum of Diyarbakır

Abstract

In 550 BC, the Persian dynasty ended Med domination and established a steady state, extending its borders shortly to India, Central Asia, the Caucasus and Egypt. The Persians defeated the Lydians in 546 BC and took Anatolia under their sovereignty. The Anatolian domination of Persians lasted for two hundred years until the reign of Alexander the Great, King of Macedonia, at 330 BC. Persian cavalry figurines in the Diyarbakir Museum are horse carriages that are not excavated but retained in the museum's warehouse, which is acquired through purchase or grant. In this work, the technique and the art of the figurines made of terracotta of the Persians, who established dominance in Anatolia, is mentioned. The origin of these figures known as Persian Cavalry figurines in the archaeological literature was investigated. This work has been taken into account as these figurines found in many parts of the Southeast Anatolian region are referred to as having little work in archaeology.

Keywords: Akamenid-Persian, Cavalry figurine, Terracotta, Tiara, Assyrian, Museum of Diyarbakır.

¹ Bu makale Fırat Üniversitesinin düzenlemiş olduğu 2. Uluslararası Sanat ve Estetik Sempozyumu'nda 21.04.2018 tarihinde sunmuş olduğum bildirinin tam metnidir.

² Dr., Atatürk Üniversitesi, cagnar21@gmail.com

GİRİŞ

Akamenid İmparatorluğu ile ilgili en eski kaynaklar Asur belgelerine dayanmaktadır. Asur belgelerinde MÖ 9. yüzyılda Med hanedanlığının aşiret olarak Asur'a boyun eğmesinden söz etmektedir. Medler ve Persler, ilk kez MÖ 836 yılında Asur kralı III. Şalmaneser'in Urmiye Gölü'nün batısındaki Parsua krallarından haraç almasıyla yıllıklarından söz eder (Olmstead 1948:22). MÖ 7. yüzyılın sonunda Babiller'le ittifak içerisinde olan Medler, MÖ 614'te önce Asur'u daha sonra da MÖ 612'de Ninova'yı işgal ederler (Wiesehöfer 2003:19). MÖ 554 yılında Medli bir vasal olan Anşanlı Kyros, Med askeri birliğini dağıtır, savaşçıların çoğunu kendi saflarına katar. Med kralı Astyages'i tutsak alıp, başkent Ekbatana'yı da ele geçirip, hazineyi yağmalayıp ganimetini Anşan'a götürür (Wiesehöfer 2003:19; Yiğitpaşa 2010; 2016a; 2016b).

Biz GDC'yi Urartu ve Akamenid Krallığı'nın yıkıldığı tarihleri kapsayan (MÖ 645/625-330) dönem olarak değerlendirmekteyiz. Post-Urartu ve Med olarak tanımlanan ilk evre (MÖ 645/625-550) ve daha sonraki Pers-Akamenid egemenliği (MÖ 550-330) olmak üzere iki evreyle temsil olunur. (Yiğitpaşa 2010; 2016a; 2016b).

Strabon, Doğu Anadolu Bölgesi'nin at-otlağı (hippobotos) olduğunu ve satrabın her yıl krala 20 bin tay gönderdiğini belirtmektedir (11.13.7). Herodotos, satraplık listesini, Persopolis'teki apadana kabartmasının detaylarını ve bölgedeki otlak alanlar sayesinde hayvancılığın ve atçılığın önemli olduğundan söz eder.³ Ksenophon, Armenia Satraplığı'nın büyük kral için at yetiştirildiğini bildirir (Anab. 4.5.34). Doğu Anadolu Armenia Satraplığı'nın ünlü bir at yetiştiricileri olduğunu ve vergiyi de bu atlar ile yaptıklarını hem yazılı kaynaklardan hem de Persepolis Apadanası'nın Doğu Kabartmaları üzerindeki Ermeni heyetinin atı krala sundukları sahneden anlıyoruz. Ayrıca bölgede boya bezemeli seramikler üzerinde at bezemeleri ve "At biçimli riton (hippomorphik)"lar da bulunmaktadır. (Yiğitpaşa 2010; 2016a; 2016b).

Pers Atlı Figürinleri

Anadolu ve Kuzey Suriye'nin birçok sitesinde ele geçen atlı biniciler, Akamenid-Pers dönemi sosyal ve siyasal yapısı hakkında fikir verirler. Bu eserler çok az değerlendirilmeye alınmıştır. Çalışma ile önce bu figürinlerin yapım tekniklerine değinilecektir. Bu figürinlerin benzerlerinden yola çıkarak nereden gelmiş oldukları tartışılacaktır. Kazı buluntularıyla karşılaştırma yapılarak eserlerin tarihleri ve ikonografileri saptanmaya çalışılacaktır. Genel değerlendirme ile sonuca gidilecektir.

Küçük pişmiş topraktan atlı biniciler, genelde Arkeoloji literatüründe Pers Atlı süvarileri olarak bilinirler ve Yakındoğu'nun pişmiş toprak kategorisinde Akamenid-Pers İmparatorluğunun savaşçı kanadı olarak gösterilirler. *Pers Süvari Figürinleri*, *Pers Atlı Binicileri*, *Pers Savaş Sürücülerini* gibi değişik terimlerle farklı dillerde ortak kullanıma sahiptirler. Bu figürinlerin isimlendirme biçimi etnik özelliklerinden ziyade elbise ve duruş pozisyonlarıyla ilgilidir (Moorey 2000:470). Akamenid ordusunda savaşçıları tarafından giyilen yüksek sivri bir başlık (*Tiaraya* da *Kyrbasia*) ile temsil edilirler. Pers Süvari figürinlerin başlığı genelde keçeden yapılmış olup, bir horozun ibiğine benzemektedir. Bu başlığın kökenine gelince Medler ve Persler bu başlığı İskitler'den

³ Herodotos V 1991: 49.

almışlardır. Mezopotamya'ya ise Akamenid fethinden önce gelmiş olmalıdır (Moorey 2000: 473). Bilim adamlarınca farklı bir görüş ise bu başlığın Friglerden geldiğidir. Pers süvari başlığı Frig başlığında olduğu gibi koni biçiminde sivri ucu öne doğru kıvrıktır.

Yaklaşık olarak MÖ 2000'de kalıp tekniğinin icadıyla pişmiş toprak figürinler, seri üretime geçilmiş ve sayılarında artış olmuştur (Yücel 2017:34). İlk elle yapılan süvariler, kalıbın icadından sonra gövde ve at elle, binicinin başı ise kalıpla yapılmaya başlanmıştır (Özhanlı 2007:280). Pers Süvari Figürin terimi, binicinin gövdesi ve atı elde yapılmış olup, binicinin yüzü ya elde ya da kalıpta ya da mühür yoluyla oluşturulmaktaydı (Özhanlı 2007:280). Binicinin sakalları ve bıyıklarıyla, yüz hatları hassas biçimde portreleşmiştir (Moorey 2000:471).

MÖ 6. yüzyıldan MÖ 4. yüzyıla kadar pişmiş toprak süvari figürinlerin kronolojisi, nerede ve ne zaman ortaya çıktıklarıyla ilgili belirsizlik hala sürmektedir. Akamenid-Pers dönemi öncesinde Grek etkisi altındaki at binicilerin yapımı iki parçalı kalıp yoluyla yapılırdı. Daha sonra ise üretimdeki bu metot serileşti. Pers Süvari Figürinleri, Akamenid-Pers imparatorluğunun işgal edildiği tüm bölgelerde ele geçmiştir. Memphis'te, Suriye'nin antik kentleri ve Asur'da çok sayıda Pers Süvari Figürinleri el geçmiştir (Moorey 2000:470).

Akamenid ordusunda kalkanlı ve gür sakallı olan bu figürinler, ilk olarak İskitler'in paralı asker olarak orduda hizmet etmeleriyle başlamıştır. Daha sonra Persler İskitler'den etkilenip uyarlayarak, giyim ve sakallı yöntemle kendi süvarilerini oluşturmuştur (Moorey 2000:470). Pers binici figürinleri çok farklı antik kentlerde Kuzey Suriye, Anadolu ve Mezopotamya'da ele geçmiştir. Bu kentlerden bazıları: Tell Halaf, Tell Mardikh, Tell er Rifat, Tell el Hajj, Tell Abu Dane, Raş Şamra, Tell Sukas, Tell Ain Dara, Hama, Tille Höyük, Lidar Höyük, Mezraa Teleilat ve Oylum Höyük gibi antik yerleşimlerdir. Persli binicilerin büyük bir bölümü Amik ovasında yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır (Özhanlı 2007:282). Pers atlı binicilerle ilgili düzenli stratigrafi çalışması ise ilk kez Tell Judaidah kazısıyla yapılmıştır (Pruss 2010:11).

Pişmiş Toprak Atın Tarihçesi

Tarih öncesi evcil ve vahşi hayvanların figürin modelleri, Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'da (PPN) ortaya çıkar. Göbekli Tepe, Nevali Çori, Hallan Çemi gibi yerleşim yerlerinde pişmiş topraktan önce vahşi hayvanların modelleri oluşturuldu. Tek tırnaklı hayvanlarla ilgili figürinler ilk kez Kalkolitik dönemde ortaya çıkar (Yücel 2017:151). Bunların tanımlanmasına gidildiğinde, çoğu sürü hayvanları olarak insanlara hizmet eden evcil hayvanlar olarak değerlendirilir. At figürinleriyle ilgili ilk veriler MÖ 3. binin 3. çeyreğinde el yapımı olarak Suriye steplerinde görülmüştür (Moorey 2000:471).

Anadolu'da atlı binici figürinleriyle ilgili en erken örnekler, MÖ 6. yüzyıla tarihlenen, el yapımı Çandarlı figürinleridir (Karagül 2010:21). At üzerinde binicilerin şekillendirildiği bu figürinlerin gözleri badem biçimlidir. At ve süvarilerin yüzeyleri renkli astarla süslenmiştir. Çizgisel ve noktasal dekorlar, muhtemelen, figürin pişirilmeden önce uygulanarak, yüzey üzerinde kalıcılığı artırılmıştır (Karagül 2010:21). Yine Anadolu'da at ve binicisiyle ilgili Antik Assos kenti Batı Nekropolü'nde ölü hediyesi olarak ele geçen beş adet pişmiş toprak atlı heykelcikleridir (Tolun 2006:201).

MÖ 470-460 tarihli atlı biniciler, başında *petasos* adlı başlık taşımaktadırlar. Kalıp yapımı olan atlıların savaşçı olup olmadıkları belli değildir (Tolun 2006:203).

Persler'de Ordu Sistemi

Akamenid-Pers krallarının ordusunu, klasik yazarların (Herodot, Ksenefon, İskender tarihçileri) betimlemelerinden ve Pers ve Pers dışı sanatta askerlerin resme dökülmesinden (Persepolis ve Susa rölyefleri, Sidon'daki İskender lahiti, Pompei'deki İskender mozaiği vb.) bilmekteyiz (Wiesehöfer 2003:140). Pers İmparatorluğun kurucusu Kyros döneminde, bu askeri birlikler, her askerin kendi donanımını sağladığı bir milis ordusundan meydana gelmekteydi (Wiesehöfer 2003:140). Pers ordusu kalelerde ve garnizonlarda konuşlandırılmış bir sınır ve işgal ordusu ile öncü birliklerden oluşmaktaydı. Sürekli orduya *Medce Spada* adı verilirdi. Bu ordu savaş arabalı savaşçıların yanı sıra at üzerinde (aşabara) ve deve üzerinde (uşabari) oluşan süvarilerden, mızrak taşıyıcılarından ve ok atıcılarından oluşmaktaydı (Wiesehöfer 2003:141).

Pers ordusu, ondalık sisteme göre subaylarıyla onlu, yüzü ve binli birliklere göre ayrılmıştı. 1000 adamlık birlik, bir hazarapatiş'in (binbaşı; Yunanca: chiliarchos) önderliği altında bulunuyordu. Daha yüksek rütbeli subaylar ve başkomutanlar, Pers ve Med yüksek soylularından alınıyorlardı (Wiesehöfer 2003:143). Tasvirlerdeki Pers ordusundaki süvarilerin ellerinde mızrak, cirit, ok ve kalkan ile tasvir edilmişlerdir. Savaş esnasında atlı arabalarda ok atan iki savaşçıyı bir başka kalkan tutan savaşçı korumaktadır (Drews 2004:107)

Diyarbakır Müzesi'nde bulunan erkek figürinlerinin büyük çoğunluğu atlı Pers süvari figürinleridir⁴. Pers Süvarilerinin tarihsel sürecine baktığımızda, Pers kralı Kyros MÖ 546'da Sardes'i alıp Lidya hanedanına son verdikten sonra, Küçük Asya'nın fethini tamamlama işini komutanı Harpagos'a devredip, kendisi Babil'i ele geçirmek üzere doğuya yöneldi (Lloyd 2012:121). Daha sonraki Pers kralları da Anadolu üzerinde satraplıklar kurarak Pers ordusuyla hâkimiyetini genişletme çabası içerisine girmişlerdir (Yiğitpaşa 2010; 2016a; 2016b). Satrapın ve üst düzey yöneticilerin görevi Pers idari sistemine aitti. Satraplık vazifesinde öncelik genellikle Perslere verilmekteydi; hazinedarlık, kâtiplik gibi önemli pozisyonlar eyaletten eyalete değişiklik gösterse de Pers, Babil, Mısır gibi Sami kökenli halklara verilmiştir (Sarıkaya 2016:79). Pers ordusuna ait önemli ve gündelik yaşamla ilgili birçok kabartma, minyatür sanat yapıtları Anadolu'nun birçok merkezinde ele geçmiştir. Bunlardan en önemlileri de pişmiş topraktan figürinlerdir.

Genellikle Pers süvarisi olarak adlandırılan, pişmiş topraktan küçük atlı figürinleri, Suriye, Filistin, Anadolu ve Mezopotamya'nın diğer bölgelerinde bulunan Arkeolojik merkezlerin Geç Demir Çağı tabakalarında oldukça sık rastlanan buluntu grupları arasında yer alırlar. Yayılım alanı açısından Astarte plakaları ile paralellik sergilerler (Kamış 2005:2). Astarte plakaları ve Pers atlı figürinleri, kazı raporlarında I A ve I B olarak isimlendirilen kültür evreleri, buluntulardan hareketle M.Ö. 6 yüzyıldan M.Ö. 4. yüzyıl sonlarına kadar uzanan bir kültürel sürece dayandırılmaktadır. Bu fikri

⁴ Bu çalışma T.C. Diyarbakır Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Müze Müdürlüğü'nün 12/09/2017 tarih ve 51045164-155/1258 sayılı yazısı ile gerçekleştirilmiştir.

desteklemek amacıyla kullanılabilir buluntu grupları arasında Astarte plakaları ve Pers atlı figürinleri, büyük yapının içerisinde bulunan çivi yazılı tabletler ve damga bezemeli çanak çömlekler bulunmaktadır (Kamış 2005:12).

Atlı süvari figürinleri kendi içerisinde tiplere göre “atıyla bütün halde işlenmiş olan süvari” ve “atsız süvari” figürinleri olmak üzere iki grupta değerlendirilirler. Atlı olan figürinler kısmen elde kısmen de kalıpta biçimlendirilmişlerdir. Üç boyutlu görünüme sahip olan süvari figürinlerine ön taraftan bakılınca yalnızca kafa ve boyun kısımları, arka taraftan bakılınca binicinin gövdesi ve atın ayakları görünmektedir (Serim 2000:35). Süvarilerin elleri atların kafalarının her iki yanına uzanmakta ve orada dizginleri tutar halde sabitlenmektedir (Serim 2000:35). Bazı figürinlerde ise kalkan ve mızrakla betimlenmişlerdir. Bu gruba giren figürinler erkek figürinleridir. Koroplastik sanatta, koroplastların Pers-Akamenid Dönemi’ni simgeleyen en temel buluntu eserleri arasında yer alan, arkeoloji literatüründe “süvari figürinleri” olarak adlandırılan pers atlı figürinleridir (Özhanlı 2007:278).

At heykelticiklerin tümü aynı biçimsel özellikleri sergilemektedir: öne doğru düz olarak uzanan ön ayaklar ve çok kısa olan arka ayaklar ile betimlenen atların, arkada küçük bir kuyruğu vardır, gövdeden itibaren geniş bir kıvrım yapan boyun ve baş kısmı çok daha özenli olarak biçimlendirilmiştir (Özdoğan, Karul ve Ayhan 2001:65). Daha özenli yapılmış olan at heykelticiklerinde atın gözleri kabartma olarak yapılmış (Resim 1 ve Resim 3) ve üzeri bazen tek, bazen de iki renkli olarak boyanmıştır. Boynun hemen arkasında oturan süvarilerde gövdenin alt kısmı atın gövdesi ile bütünleşmiş oldukça şematik olarak betimlenen kollar hayvanın boyun alt kısmına uzanmıştır (Özdoğan, Karul ve Ayhan 2001:65). Genel yapı itibarıyla bu tarz süvari figürinleri birbirlerine oldukça benzer biçimsel özellikler sergilemektedirler. Diyarbakır Müzesi’ndeki Süvari figürinleri, atının üzerinde dik pozisyonda durabildiği gibi (Resim 2) atını sürmekte veya atna hız kazandırmak maksadıyla öne, atının boynuna doğru eğilmiş vaziyette gibi tasvir edilmişlerdir (Resim 4). Veya geriye doğru atını dizginlemek istemiş gibi tasvir edilmiştir (Resim 3). Bu çeşitli türdeki binış pozisyonları süvarilerin atlarına nasıl hâkim oldukları, mevcut durumlarını hareketli göstermek amacıyla yapılmış olabilirler (Serim 2000:36). At üzerinde tasvir edilen süvari figürinlerin en erken örnekleri Geç Tunç Çağında iki tekerli atlı araba figürinleridir (Kulakoğlu 2003: 73).

Erken ve Orta Demir Çağlarında, süvari figürinleri tamamen elde şekillendiriliyor, süvarilerin yüzleri oldukça şematik olarak betimleniyordu. Erken, Orta ve GDC’na tarihlenen süvari figürinleri, Kıbrıs, Filistin, Irak, Kuzey Suriye, Amik Ovası, Deve Höyük, Kargamış, Mezraa Teleilat gibi merkezlerde gerçekleştirilen kazılarda ortaya çıkarılmıştır (Kamış 2005:44). Süvariler çoğunlukla bıyıklı bir sakalla, kemerli bir buruna ve dolgun dudaklara sahiptirler. Bıyıksız ve sakalsız tasvir edilenler genç süvari ya da Akamenid imparatorluk öncesi Pers süvari figürinleridir. Pişmiş toprak süvari figürinlerin yüzlerinin kalıp tekniğiyle üretilmesi sonucunda, bıyıklı ve sakallı olarak betimlenen süvarilerin yüzleri çok daha ayrıntılı gösterilmeye çalışılmış adeta bireysel kimlik kazanmaya başlamışlardır. Kalıp yardımıyla detaylı biçimde tasvir edilen süvarilerin başlarında bulunan Tell Açana örneklerinde (Yener 2010:99) olduğu gibi çorap biçimindeki başlık (tiara), doğrudan Persliler’le ilişki kurulmasına neden olmuştur (Kamış 2005: 45). Bazı örneklerde süvarilerin başlıkları sivri külâh biçiminde bazen de sivri ucu yana yatık biçimde tasvir edilen başlığın Herodotos’un Med kostümü olarak

tanıttığı başlığın eski Farsça'sının *Kyrbasia* olduğu ve Persler'in bu başlığı Kafkaslar'dan İskitler'den aldıkları öne sürülmektedir (Kamış 2005: 45). Genel olarak at üzerinde kalıp yapımıyla betimlenmişlerdir. Süvarilerin bindiği atlar, öne doğru düz uzanan ön bacakları, çok kısa verilen arka bacakları ve de kısa bir kuyrukla tasvir edilirler (Özhanlı 2007: 279). Atın boynunun hemen gerisinde oturan süvarinin gövdesi, atın alt kısmıyla ata oturur biçimde kenetlenmişken, sürücünün yüzü kalıpla yapılmıştır. Diyarbakır Müzesi'ndeki atlı süvari figürinlerin bazıları sakallı olup (Resim 3, 4, 5), başlarında Pers Süvarilerinin taktığı *tiara* adında başlık taşımaktadırlar (Özhanlı 2007: 279).

Pers Süvari sakallı figürinlerin yoğun olarak ele geçirildiği merkezler: Kuzey Suriye'de Tell Halaf, Umm el-Marra, Deve Hüyük, Ebla, El Medeyeh, TilBarsib; Güneydoğu Anadolu'da Yunus Mezarlığı, Oylum Höyük ve Hacı Nebi Tepe'dir (Serim 2000:4).

Suriye-Filistin ve komşu bölgelerin arkeolojik merkezlerinde, çok sayıda karşılaşılan Pers Süvari figürinlerin fonksiyonuna ilişkin farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bir görüş, MÖ 5. yüzyılda Akamenid ordusunda görev almaya başlayan kalkanlı süvariler olduğu yönündedir. Bir başka görüşse dönemin yöneticilerini betimleyen figürinler olduğu yönündedir. Bir başka hipotez ise bu figürinlerin çeşitli tanrıları temsil ettikleri yönündedir (Kamış 2005:59). Kıbrıs'ta Apollon ile ilişkilendirilen bu figürinler Levant bölgesinde tanrı Baal ile ilişkilendirilmekte ve tanrının bölgeden bölgeye farklılaştığı belirtilmektedir. Suriye ve çevresinde hangi tanrının bu figürinlerle ilişkili olabileceği net değildir. Pers süvari figürinlerin prestiji nedeniyle, kendi döneminden daha eski olan bir tanrı ikonografisinin değişimi sonucunda süvari şeklini aldığı öne sürülmektedir (Kamış 2005: 59-60).

Resim 1 ve 2; Resim 3, 4, 5'e göre daha erken tarihlidir. Resim 1 ve 2 sakalsız verilmiş, atın ve sürücünün aplike olan gözleri ve tip yapısıyla Deve Hüyük ve Tell Judaidah'a ait süvari figürinlerini anımsatır. Moorey bu tip figürinleri Erken Akamenid süvari figürinleri olarak sınıflandırmıştır (Moorey 2000:473). Tamamı elde yapılan bu figürinler, Akamenid ordusunda paralı asker olarak görev yapan İskit savaşçılarından esinlenmiştir. Resim 1, Tell Judaidah ve Deve Hüyük'ten müzeye gelmiş olabilir (Pruss 2010:247). Resim 2'de binicinin atın boynunu kavrar şekilde Sentor'u anımsatmaktadır. Atın ve binicinin gözleri aplike biçiminde olup, oyulmuştur. Bu tür göz yapısını ETÇ ve OTÇ'de insan biçimli figürinleri olan Harran, Selankahiye ve Tell Tayinat figürinlerinden bilmekteyiz. Resim 3, 4, 5 süvari figürinleri yüzleri kalıplanmış, başın arka kısmıyla başlığın sola yatık üst kısmı hamur daha macun kıvamındayken elde şekillendirilmiştir. Bunlardan farklı olmak üzere Resim 1 ve 2'nin tamamı elde şekillendirilmiştir.

Süvari figürinlerine ait buluntular geniş bir coğrafyaya yayılmış olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Resim 3, 4 ve 5'e benzer örnekler Filistin ve Suriye'nin güneyinde Tell Qarqur, Tell al Mina, Suriye'nin kuzeyinde Umm El-Marra, Amik Ovası'nda Tell Abdal ve Fırat Nehri kenarında (Orta Fırat Bölgesi) Mezraa-Teleilat ve Hacnebi Tepe'de ele geçmiştir (Yalçıklı 2011:451). Resim 1'de binici ve atın gözleri aplike edilmiştir (Moorey 1980:100)⁵. Burada incelenen pişmiş toprak figürinlerin üçünün başlarında *tiara* diye adlandırılan başlık türünden dolayı kendi içerisinde bir grup oluşturur (Resim 3, 4 ve 5).

⁵ Moorey, "kardan adam" tekniği terimini kullanmaktadır.

Her birinin baş ve bacak duruşlarındaki küçük farklılıklar olması bunların bir kalıptan çok elle şekillendirildiği düşüncesini uyandırır. Ancak resim 3, 4 ve 5'in aynı zamanda yüz hatlarının aynı olması bu figürinlerin yüzlerinin kalıpla oluşturulduğunu göstermektedir. Resim 1 ve 2, at ve binicisiyle birlikte tasvir edilmiştir. Devetüyü rengindedir. Atın ön ayakları serbest biçimde gövdeyle birleştirilmiştir. Binici (süvari) hafif çömelmiş pozisyonda atın boynunu tutar biçimde tasvir edilmiştir. Binicinin ve atın gözleri Moorey'in "kardan adam" aplike tekniğiyle oluşturulmuştur. Binici kabartma bir buruna sahiptir. Resim 1'de at ve süvaride çok az miktarda turuncu renkte aşı boyası izi mevcuttur. Atın burnu restore edilmiştir. Binici (süvari) hücumda kalkar pozisyonda, atın kuyruğu arkada bacaklarının arasındadır.

Pers süvari figürinlerin yapımında çok ince bir kil kullanılmıştır. Çıplak gözle bakıldığı zaman hamurda herhangi bir katkının (mika, şamot vs.) olup olmadığı anlaşılabilir. Kil rengi, açık kırmızı rengi ve sarıya çalan gri renkte olup, oldukça yüksek dereceli fırında pişirilmiştirlerdir (Özhanlı 2007:280). Bu tür figürinlerde binek hayvanın ve binicisinin gövdesi elde yapım; binicinin yüzü ise *kalıpta yapım* tekniğiyle yapılmıştır. Üç boyutlu bir görünüme sahip olan bu figürinler ön taraftan bakılınca sadece kafa ve boyun kısımları, arkadan bakılınca ise bel kısımları tamamen görülebilmektedir. Süvarilerin elleri atların başlarının her iki yanına uzanmakta, orada öne doğru eğilmiş şekilde atın yularını tutar biçimde kenetlenmiştir (Serim 2000:35).

Arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılan Pers süvari figürinlerinden farklı olarak *Asur Süvari Figürinleri* de ele geçmektedir. Bu figürinlerin benzerleri Anadolu'da ve yurtdışındaki (British ve Metropolitan) Müzelerde sergilenmektedir (Pruss 2010:245). Asur süvari figürinlerin benzerleri Meopotamya'da Dur-Sharrukin (Khorsabad) sarayında da ele geçmiştir (Pruss 2010:245). Bu figürinler Persli figürinlere göre daha erken tarihlidirler. Asur sanatında vahşi hayvan avına çıkan atlı hükümdarla birlikte mahiyetindekileri gösteren terrakotta kabartmaların yanı sıra pişmiş topraktan süvari figürinleri de yapılmıştır (Özhanlı 2007:281). Asur süvari figürinleri pers süvari figürinlerin aksine, *tiara* başlık yerine, daha sade ve kar maskesine benzer yüzün tüm hatlarını ortaya çıkaran tepe kısmı düz ve fazla yüksek olmayan bir başlık ile tasvir edilirler. Bugün bile Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Suriye'nin modern sınırları içerisindeki sıcak iklim bölgelerinden sıklıkla gördüğümüz genişçe bir örtünün, başa birkaç kere dolanmasıyla oluşturulan başlıkların benzerlerini sergilemektedirler (Serim 2003:35).

Asur süvarilerinin en erken örneği II. Asumasirpal'in saray kabartmalarında MÖ 883-MÖ 745 tarihinde iki kontekste temsil edilmişlerdir. Birinci kontekste bir süvari av sahnesinde krala eşlik ediyor. İki at bu sahnede yan yana tasvir edilmiş ve ata binmiş bir süvari, başka bir süvari tarafından kısmen kapatılmıştır (Dezso 2012:14). İkinci konteksin karakteri Asur ordusunu ve Asur süvarilerinin erken örneğini temsil eder. II. Asumasirpal'in saray kabartmalarının birinde iki süvarinin dövüş sahnesi yer alır. Benzer sahne III. Salmanaser'in Balawat Kapısı'nda da yer almaktadır. Burada süvariler (MÖ 858-MÖ 824) düşman ordusunun piyadeleriyle savaş halinde tasvir edilmiş ve savaş arabaları arkasında yürüyen ve kraliyet arabasına eşlik eden süvariler betimlenmiştir (Dezso 2012:14).

İmparatorluk döneminde (Yeni Asur) süvariler-III. Tiglat-Pileser'in (MÖ 745-MÖ 727) saray kabartmasındaki süvariler-hem zırhlı hem zırhsız olarak gösterilmiştir. II.

Sargon'un saray kabartmalarında süvariler genelde çift olarak tasvir edilmişlerdir. Dönemin saray kabartmalarından anlaşıldığı kadarıyla, Asur süvarileri nispetten homojendirler. III. Tiglat-Pilaser (MÖ 745-MÖ 727)'in saray kabartmalarında süvariler, düzenli (hafif) ve ağır süvariler olarak iki türde görülürler. Süvarilerin bu iki tipin ayrımı III. Tiglat-Pilaser'in hanedanlığının sonlarında yer almıştır. II. Sargon döneminde (MÖ 721-MÖ 705) süvari donanımlarına standardizasyon getirildi. Sadece düzenli ordular tasvir edildi. Tasvirlerde süvariler herhangi bir zırh giymemiş ancak başta Asur sivri kask karakteristiğiyle tasvir edilmişlerdir. Bu süvarilerin silahları mızrak, ok, kılıç ve ok kılıfından oluşmaktaydı (Dezso 2012:15).

Asurlu süvari figürinleri yüzleri kalıpla yapılmış, geri kalan kısımlarıysa elle yapılmıştır. Gövde tamamıyla yapılmamış yuvarlatılmış kollar gövdeye aplike edilmiştir. Asur süvari figürinlerde cepheden bakıldığında yüz geniş, gözler oldukça büyük, kemerli bir burun ve dolgun dudaklar ile yapılmış bir ağız söz konusudur (Özhanlı 2007:281; Serim 2000:35). Kulaklar şematik, yanaklar belirgin biçimde tasvir edilmiş, sakal çeneden aşağıya doğru oldukça uzun ve köşeli bitmektedir. Bu tür pişmiş toprak figürinler Yeni Asur sanatında MÖ 8. yüzyılın sonları ile MÖ. 7. yüzyılın başına tarihlenmektedir (Özhanlı 2007:281).

SONUÇ

GDC'nda oldukça yaygın biçimde üretilen sakallı, bıyıklı ve özel tip başlık giyen süvari figürinlerinin en erken örnekleri Kıbrıs'ta gerçekleştirilen kazılarda ortaya çıkarılmıştır. MÖ 6. yüzyıla tarihlenen bu figürinlerin Suriye, Anadolu ve diğer komşu bölgelerde aynı dönemde üretilmeye başlanıp başlanılmadığı şuan ki mevcut bilgilerle bilinmemektedir (Kamış 2005:45). İleriki dönemlerde Anadolu'da, Suriye'de kazılar sonucunda durum açıklık kazanılabilir. Süvari figürinleri, Kadeş, Kargamış, Amik Ovası, Sheikhon, TellHalaf, Tel Mardikh, Tell Er Rıfat, RaşSamra, Tel el Hajj, Tell Abu Dane, TellSukas, Hama, Lidar Höyük Tille Höyük, TellAin Dara, Neirab, MezraaTeleilat ve MezraaHöyük'te ele geçmişlerdir (Özhanlı 2007:282). Pers atlı figürinlerinin üretimi Akamenid İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden çekilmesiyle birlikte sona ermemiştir.

KAYNAKÇA

- Bolognani, Barbara. (2014). "The Iron Age Clay Figurines from Karkemis hand the Syro-Anatolian Region". *LesCarnets de l'ACoSt*, Vol: 11, 1-5.
- Dezso, Tamas. (2012). *The Assyrian Army 1. The Structure of the Neo-Assyrian Army 2. Cavalry and Chariotry* (1. Baskı), Budapest: Eötvös University Press.
- Drews, Robert. (2004). *Early Riders. The Beginnings of Mounted Warfare in Asia And Europe*, New York & London: Routledge.
- Erlich, Adi. (2014). "Terracotta Figurines". Ian Stern (Ed.), *The Excavations of Maresha Subterranean Complex 57: The 'Helidorus' Cave* (39-70). Oxford: BAR International Series 2652.
- Hall, H. R. (1928). *Babylonian and Assyrian Sculpture in the British Museum*. Paris and Brussels: Les Editions G. Van Oest.
- Kamış, Yalçın. (2005). *Geç Demir Çağı Mezraa-Teleilat Pişmiş Toprak Astarte Plakaları ve Pers Atlı Figürinleri: Arkeolojik ve Kültürel Bir Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karagül, M. Fatih. (2010). *Hitit İmparatorluk Çağı Sonuna Kadar Anadolu'da Figür Kullanımı ve Günümüzdeki Seramik Yorumları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kulakoğlu, F., 2003: "Recently Discovered Bronze Wagon Models from Şanlıurfa, Southeastern Anatolia", *Anadolu (Anatolia)*, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, 24, 63-77.

Lloyd, Seton. (2012). *Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, (1989), (Çev.: Ender Varinlioğlu), Tübitak, Ankara.

Meyer, Jan-Waalke ve Alexander Pruss. (1994). 2. *Die Kleinfunde von TellHalawa A. Saarbrücken: saarbrückerdruckereiundverlag.*

Moorey, P.R.S. (1980). *Cemeteries of the First Millennium B.C. at Deve Hüyük, near Carchemish, salvaged by T. E. Lawrence and C. L. Woolley in 1913: (with a catalogueraiisonné of the objects in Berlin, Cambridge, Liverpool, London and Oxford)*. Oxford: The Ashmolean Museum.

Moorey, P.R.S. (2005). *Ancient Near Eastern Terracottas: With a Catalogue of the Collection in the Ashmolean Museum, Oxford*. Oxford: The Ashmolean Museum.

Moorey, P.R.S. (2000). "Iran and the West; the Case of the terracotta 'Persian' Riders in the Achaemenid Empire", in : R. Dittmann et al., Hrsg., *Variatio Delectat. Iran und der Westen. Gedenkschrift für Peter Calmeyer (AOAT 272)*. Münster, 469-486, 4 pl.

Olmstead, A.T. (1948). *History of the Persian Empire*, Chicago & London: The University Of Chicago Press.

Özdoğan, Mehmet, Necmi Karul, Ahmet Ayhan. (2000). "2000 Yılı Mezraa-Teleilat Kazısı", 23. *Kazı Sonuçları Toplantısı 2. Cilt*, Ankara, 63-74.

Özhanlı, Mehmet. (2007). "Alanya Arkeoloji Müzesindeki "Pers Süvari Figürinleri", *Seres'07*, 4, 278-291.

Pruss, Alexander. (2010). *Die Amuq-Terrakotten*, Brepols: Subartu XXVI.

Riis, Poul Jorgen. (1949). "The Syrian Astarte Plaques and Their Western Connection", *Berytus* 9, 69-90.

Rossi, Marco. (2007). "Les Fouilles de Tell Deinit. Les Figurines en terre cuite et quelques objets de luxe de l'industrie du verre: typologie et iconographie du vin au Bronze Moyen et à l'âge du Fer/époque Perse-Achéménide", J. Abdul Massih (éd.), *Résultats du programme de formation à la sauvegarde du patrimoine culturel de Syrie, 2002-2004, Cultural Heritage Training Programme (DAS XI)*, Damas, 53-81.

Sarıkaya, Sevgi. (Haziran 2016). "Anadolu'da Pers Satraplık Sistemi", *Cedrus Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Merkezi*, IV, 75-90.

Stein, Gil J. (1996). "1995 Excavations at Hacinebi Tepe". *XVIII. KST I*, 99-120.

Tolun, Veysel. (2006). "Assos Nekropolü'nden Klasik Dönem Atlı Heykelcikler". Turan Takaoğlu (Ed.), *Anadolu Arkeolojisine Katkılar 65. Yaşında Abdullah Yaylalı'ya Sunulan Yazılar (ss. 201-206)* İstanbul: Hitit Color.

- Wiesehöfer, Josef. (2003). *Antik Pers Tarihi* (Çev.: Mehmet Ali İnci), İstanbul: Delos Yayınları.
- Yalçıklı, Derya. (2004). "Mezraa Höyük 2001 Yılı Kazıları/ Mezraa Höyük Excavations 2001", *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları* (ss. 107-160), N. Tuna, J. Greenhalgh ve Jale Velibeyoğlu, (Ed.), Ankara:ODTÜ, TAÇDAM, Ankara 2004.
- Yalçıklı, Derya. (2011). "Mezraa Höyük'ten Bir Grup Figürin", Aliye Öztan, Şevket Dönmez (Ed.), *Karadeniz'den Fırat'a Bilgi Üretimleri. Önder Bilgi'ye Armağan Yazılar*, (ss. 449-456), Ankara:Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Yener, Kutlu Aslıhan. (2010). (Ed.), "Tell Atchana, Ancient Alalakh". *Volume 1. The 2003-2004 Excavation Seasons*, İstanbul: Ege Yayınları.
- Yiğitpaşa, Davut. (2010). "Arkeolojik Veriler Işığında Doğu Anadolu Geç Demir Çağı (MÖ 6.-4. Y.Y.) Çanak Çömleği", (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yiğitpaşa, Davut. (2016a). *Doğu Anadolu Geç Demir Çağı Kültürü*, Gece Kitaplığı, Ankara.
- Yiğitpaşa, Davut. (2016b). "Cultural Change In The Post-Urartian, Median And Achaemenid Periods Of Eastern Anatolia", *AMİSOS*, 1/1, 87-106.
- Yücel, Çağatay. (2017). "Şanlıurfa Müzesi'nden Bir Grup Hayvan Biçimli Pişmiş toprak Figürin", *SOBİDER (Sosyal Bilimler Dergisi)*, (4) (18), 149-171.
- Yücel, Çağatay. (2017). *Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin ve Adıyaman Müzelerindeki Geç Neolitik Çağ'dan Hellenistik Dönem'e Kadar Figürin ve İdoller*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

RESİMLER

Resim 1(A-B)

A

B

Envanter No: 54/3/6
ESERİN Adı: Pişmiş Toprak Figürin
Ölçüsü: yükseklik: 13.2 cm; Genişlik: 4.3 cm.
Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Resim 2(A-B)

A

B

Envanter No: 54/4/06
ESERİN Adı: Pişmiş Toprak Figürin
Ölçüsü: yükseklik: 10.6 cm; Genişlik: 3.2 cm.
Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Resim 3(A-B)

A

B

Envanter No: 54/1/06

ESERİN Adı: Pişmiş Toprak Figürin

Ölçüsü: yükseklik: 13.7 cm; Genişlik: 5.4 cm.

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Resim 4(A-B)

A

B

Envanter No: 8/220/04
ESERİN Adı: Pişmiş Toprak Figürin
Ölçüsü: yükseklik: 14.4 cm; Genişlik: 3.9 cm.
Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma

Resim 5(A-B)

A

B

Envanter No: 54/2/06
ESERİN Adı: Pişmiş Toprak Figürin
Ölçüsü: yükseklik: 12.3 cm; Genişlik: 5.9 cm.
Müzeye Geliş Şekli: Satın Alma